

SHAXS JINOYATCHILIKKA MOYILLIGINING GRAFOLOGIK PSIXOLOGIK TAHLILI (Yetuklikning birinchi bosqichi misolida)

University of business and science

Pedagogika va psixologiya yoʻnalishi 22-26 guruh talabasi

Razzaqova Maxbuba Olimbayevna

Ilmiy raxbar: Jurayev Xaydarjon Odilboyevich

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2585-8439>

Annotatsiya: Mazkur maqolada shaxsning jinoyatchilikka moyilligini aniqlashda grafologik va psixologik yondashuvlarning oʻzaro uygʻunligi tahlil qilinadi. Tadqiqot yetuklikning birinchi bosqichidagi shaxslar misolida olib borilib, qoʻl yozuvi elementlari va psixologik xususiyatlar oʻrtasidagi bogʻliqlik ilmiy asosda yoritiladi.

Kalit soʻzlar: grafologiya, jinoyatchilikka moyillik, shaxs psixologiyasi, yetuklik davri, deviant xulq-atvor.

Аннотация: В данной статье анализируется сочетание графологического и психологического подходов к определению склонности личности к преступности. ннотация.

Ключевые слова: графология, склонность к преступности, психология личности, зрелость, девиантное поведение.

Kirish

Jamiyat taraqqiyoti jarayonida jinoyatchilik muammosi doimo dolzarb boʻlib kelgan. Ayniqsa, shaxsning jinoyatchilikka moyilligi uning individual-psixologik

xususiyatlari bilan chambarchas bog‘liq. Zamonaviy psixologiya va kriminologiyada shaxsni chuqur o‘rganish, yashirin tendensiyalarni aniqlashda noan‘anaviy metodlardan, jumladan grafologik tahlildan foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda. «Kriminologiya» so‘zi ikki o‘zakdan iborat: srimen (lotincha) - jinoyat, jinoiy xulq-atvor, logos (yunoncha) - fan, ta’limot, bilim. Binobarin, «kriminologiya» - bu jinoyat yoki jinoiy xulq-atvor haqidagi fan. laydi.

Kriminologiya jinoyat huquqining jinoyat qonuni ijtimoiy ahamiyati, jinoyat huquqi normalari hamda ulami amalga tadbiiq etishning samaradorligini o‘rganuvchi qismi bilan ayniqsa uzviy bog‘liq. O‘z navbatida, jinoyat huquqi sosiologiyasi ma’lumotlaridan kriminologiyada jinoyatchilikning oldini olish tizimida jinoyat-huquqiy choralaming roli va o‘mini aniqlashda keng foydalaniladi. Shu nuqtai nazardan jinoiy jazo kriminologiya ishlab chiqish bilan shug‘ullanadigan jinoyatchilikning oldini olish ijtimoiy chora-tadbirlaridan biri sifatida amal qiladi.

Ushbu davrda, mas’uliyat hissining kuchayishi, mustaqillikka intilish, emotsional barqarorlikning nisbatan shakllanishi, ijtimoiy me’yorlarga munosabatning aniqlashuvi kuzatiladi. Biroq ayrim hollarda frustratsiya, agressivlik va impulsivlik kabi sifatlar jinoyatchilikka moyillik xavfini oshirishi mumkin. Jinoyatchilikning darajasi bir qancha koeffisientlar bilan aniqlanadi. Koeffisientlar har xil bo‘lishi mumkin, lekin ular orasida jinoyatchilik, aniqrog‘i - jinoyatlar koeffisienti va aholining kriminogen zararlanganlik (kriminogenlik) koeffisienti muhim o‘rin egallaydi. Jinoyatchilik koeffisienti hisobga olingan barcha jinoyatlar umumiy miqdori va tanlangan mintaqa aholisining muayyan miqyosga bo‘lingan umumiy miqdori nisbati sifatida aniqlanadi. Miqyos - koeffisient hisoblanayotgan aholining asosiy miqdori. Odatda jahon kriminologiya amaliyotida u 100 ming kishiga teng deb olinadi. Ammo miqyos harakatchan kategoriya bo‘lib, muayyan ma’muriy yoki boshqa hudud (muayyan kontingent, mintaq, respublika, o‘lka,

viloyat, tuman, shahar)da yashovchi aholining umumiy miqdoriga qarab o'zgarishi mumkin. [12]

Shuni ta'kidlab o'tish kerakki, Lombrozoning jinoyatchilik sabablariga nisbatan yondashuvi tadrijiy tarzda rivojlanib bordi. Ammo dastlabki «tug'ma jinoyatchi» talqinida jinoyatchilik omillarini tasniflashga zarurat yo'q edi. Bu erda mohiyat e'tibori bilan bir asosiy omil - tug'ma jinoyatchining biologik tabiati to'g'risida so'z yuritilardi. O'z ishiga izchil yondashishga o'rgangan Lombrozo avval jinoyatchilik omillari sxemasini emas, balki tug'ma jinoyatchining belgilari, alomatlari sxemasini ishlab chiqdi. Buni Lombrozoning ikki asosiy asari - «Jinoiy odam» (1876) va «Jinoyatchilik, uning sabablari va davolash vositalari» (1899)ni qiyosiy o'rganish ham tasdiqlaydi. «Jinoiy odam»da Lombrozo tug'ma jinoyatchini tavsiflovchi belgilar (ko'rsatkichlar)ni diqqat markazida tutadi. So'ngra u har xil antropologik, 33 biologik belgilarni va, bundan tashqari, tug'ma jinoyatchini, axloqan buzilgan, epileptik, isterik shaxsni tavsiflovchi biopsixologik belgilarni izchil tadqiq qiladi.[6]

Mana, uning taxminiy sxemasi: A. Bosh miya anomaliyalari, uning tuzilishi. Jinoyatchi, aqli noraso shaxs va normal odam bosh miyasining o'ziga xos xususiyatlari; B. Miya anomaliyalari; morfologik gistologik anomaliyalar; V. Ichki organlar: yurak, oshqozon va hokazolaming anomaliyalari; G. Antropometrik ko'rsatkichlar: bo'y, og'irlik, bosh, yuz, quloq, burun, og'iz, soch, terining o'ziga xos xususiyatlari. D. Tana: ko'krak, tomirlar va hokazolaming anomaliyalari; E. Biopsixologik xususiyatlar: tana temperaturasi, ta'sirchanlik, shafqatsizlik, mayga va qimor o'yiniga ishqibozlik, dindorlik, axloqiy sezgilar, vijdon qiynalishi, o'z qilmishidan pushaymon bo'lish, adolat tuyg'usi, dangasalik, engiltaklik, sinizm, yolg'onchilik, ma'lumot, jargon, imo-ishoralar, dastxat, tatuirovka .[10]

Voyaga etmagan huquqbuzarlar shaxsining rivojlanish bosqichlarini tahlil qiladigan boisak, bu sohada to'plangan tajriba voyaga etmaganlar muhitida huquqbuzarliklarga imkoniyat yaratuvchi holatlar shaxs jinoiy javobgarlikka toimasdan turib oq ta'sir eta boshlashini ko'rsatadi. Shunga asoslangan holda, voyaga etmagan huquqbuzarlar shaxsining deformasiyalashuvi shart-sharoitlarini o'rganishda quyidagi yosh guruhlarini tadqiq qilish maqsadga muvofiq boiadi: 11-13 yosh; 14-15 yosh, 16-17 yosh. 11-13 yoshlilarda g'ayriijtimoiy xulq-atvorning shakllanish mexanizmini quyidagicha tavsiflash mumkin. Pedagogikada «beshinchi sinflar muammosi» mavjud bo'lib, boshqa o'ziga xos xususiyatlaridan tashqari, ushbu hodisa beshinchi sinfda o'smirlar davomati pasayib ketishi bilan ham tavsiflanadi. Davomatning pasayishi uch xil ziddiyatga: - o'smir va o'qituvchi o'rtasidagi ziddiyatga; - o'smir va sinf o'rtasidagi ziddiyatga; - o'smir bilan ota-ona o'rtasidagi ziddiyatga sabab boiadi. [10]

Maxsus adabiyotlarda jinoyatga imkoniyat yaratuvchi kriminogen vaziyatlar farqlanadi. Ular jinoyat sodir etishni engillashtiruvchi holatlarni (hisob yuritishdagi nomukammallik, qo'riqlashning yaxshi yo'lga qo'yilmaganligi va h.k.) o'z ichiga oladi. Muayyan hayotiy vaziyat tarkibiy jihatdan jinoyat sodir etish joyi, vaqti, iqlitn sharoiti kabi omillardan tashkil topadi. Masalan, ba'zi bir ma'lumotlarga qaraganda, jinoyatlarning 65% ga yaqini shaharlarda, 30- 35% - qishloqda, 27% - jamoat joylarida sodir etiladi. Fasl omili nuqtai nazaridan, eng ko'p jinoyat avgust oyida sodir etiladi, ushbu ko'rsatkich bo'yicha eng quyi nuqta esa dekabr oyiga to'g'ri keladi. Bahor-yoz oylarida (IV-IX) jinoyatlarning 60% ga yaqini sodir etiladi. Kunduzi barcha kissavurliklarning 60% ga yaqini, kvartira o'g'riliklarining esa - 40% sodir etiladi. [10-73B]

Kriminologiya nazariyasida jinoyatlarning jabrlanuvchilari haqidagi ta'limot «viktinologiya» deb ataladi. «Viktinologiya» atamasi ikki so'zdan: lotincha victima - «jabrlanuvchi» va yunoncha logos - «bilim, ta'limot» so'zidan tashkil

topgan bo'lib, jabrlanuvchi haqidagi ta'limot degan ma'noni anglatadi. Viktimologiya mazmuni jabrlanuvchilar haqidagi umumiy ta'limotni, ya'ni nafaqat jinoyatchilikning, balki har xil holatlar, baxtsiz hodisalar, tabiiy ofatlar, urushlar, davlat siyosatining genosidi va hokazolaming jabrlanuvchilarini qamrab oladi. Ko'rib turganimizdek, kriminologiyada «viktinologiya» atamasi tor ma'noda, ya'ni faqat jinoiy xulq-atvordan jabrlangan shaxslarga nisbatan qo'mlangan. Shu sababli mazkur fan yanada aniqroq, ya'ni kriminologiyadagi viktinologiya deb nomlansa, maqsadga muvofiq bo'lar edi. [10]

Grafologiya va uning psixologik ahamiyati - Grafologiya qo'l yozuvi orqali shaxsning individual-psixologik xususiyatlarini aniqlashga qaratilgan fanlararo yo'nalishdir. Grafologik tahlilda quyidagi elementlar muhim hisoblanadi, harflarning kattaligi va shakli, bosim kuchi, satrlar yo'nalishi, harflar orasidagi masofa, tezlik va ritm. Mazkur belgilar shaxsning emotsional holati, agressivlik darajasi, ijtimoiy moslashuvi va nazorat mexanizmlarini aks ettirishi mumkin. Jinoyatchilikka moyillikning grafologik ko'rsatkichlari Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, jinoyatchilikka moyil shaxslarda quyidagi grafologik belgilar tez-tez uchraydi, haddan tashqari kuchli bosim ichki agressiya va zo'riqish belgisi, notekis satrlar emotsional beqarorlik, keskin burchakli harflar tajovuzkorlik va qat'iyatning salbiy ko'rinishi, juda tor yoki juda keng masofalar ijtimoiy aloqalardagi muammolar. Biroq grafologik tahlil yakka holda emas, balki psixologik metodlar bilan birgalikda qo'llangandagina ilmiy ahamiyat kasb etadi. Grafologik va psixologik tahlilning integratsiyasi - Shaxsning jinoyatchilikka moyilligini aniqlashda grafologik tahlil quyidagi psixologik metodlar bilan uyg'unlashtiriladi: shaxs so'rovnomalari, agressivlik va impulsivlik testlari, klinik suhbat, xulq-atvorni kuzatish.[9]

Yetuklikning birinchi bosqichida jinoyatchilikka moyillikning yuzaga kelish mexanizmlar. Yetuklikning birinchi bosqichi shaxs rivojlanishida muhim va murakkab davr hisoblanadi. Bu davrda individ ijtimoiy rollarni (kasb, oila, fuqarolik mas'uliyati) faol o'zlashtiradi hamda mustaqil hayotga to'liq kirib boradi. Aynan shu jarayonlarda psixologik nomutanosibliklar yuzaga kelsa, shaxsda jinoyatchilikka moyillik shakllanishi mumkin. Psixologik omillar

Yetuklik davrida shaxs o'z "Men" konsepsiyasini real hayot talablari bilan moslashtirishga harakat qiladi. Agar, o'zini past baholash, ichki agressiya, frustratsiya (maqsadga erisha olmaslik holati), impulsivlik va emotsional beqarorlik kuchli bo'lsa, bu holatlar deviant va jinoyatga yaqin xulq-atvorni keltirib chiqaradi. Ayniqsa, o'z his-tuyg'ularini nazorat qila olmaslik jinoyat sodir etish xavfini oshiradi. Ijtimoiy omillar Yetuklikning birinchi bosqichida shaxs jamiyat oldidagi mas'uliyatni chuqur his eta boshlaydi. Quyidagi omillar jinoyatchilikka moyillikni kuchaytiradi, ishsizlik yoki kasbiy o'zini topa olmaslik, moddiy qiyinchiliklar, ijtimoiy tengsizlik hissi, salbiy muhit va deviant guruhlarga qo'shilish. Ayniqsa, ijtimoiy adolatsizlikni kuchli his qilgan shaxslarda huquqiy normalarni inkor etish tendensiyasi yuzaga keladi. Shaxs xarakteri va aksentuatsiyalari. Yetuklik davrida xarakter aksentuatsiyalari nisbatan barqarorlashadi. Quyidagi tiplar jinoyatchilikka moyillik nuqtayi nazaridan xavf guruhi hisoblanadi, epileptoid (agressivlik, qattiqqo'llik), giperstim (impulsivlik, xavfni e'tiborsiz qoldirish), isteroid (e'tiborga chanqoqlik, demonstrativlik), beqaror tip (nazoratning sustligi). Agar bu aksentuatsiyalar ijtimoiy nazorat sust bo'lgan muhitda rivojlansa, jinoyat ehtimoli oshadi. Grafologik (yozuv) belgilar bilan bog'liqligi, grafologik tahlil yetuklik davrida shaxsning ichki psixologik holatini aniqlash imkonini beradi. Jinoyatchilikka moyil shaxslarda ko'pincha, harflarning o'tkir va bosimli yozilishi, satrlarning notekisligi, bosimning keskin o'zgarishi, harflar orasidagi masofaning tartibsizligi kuzatiladi.

Ushbu integrativ yondashuv xavf guruhiga mansub shaxslarni erta aniqlash va profilaktik chora-tadbirlarni ishlab chiqish imkonini beradi.

Tergov apparatining profilaktika faoliyatiga quyidagilar kiradi:

- 1) jinoyat sodir etilishiga imkoniyat yaratadigan sabablar va shartsharoitlarni bartaraf etish to'g'risida taqdimnomalar kiritish;
- 2) aybdorni jinoiy javobgarlikka tortish orqali uning jinoiy faoliyatni davom ettirishiga barham berish;
- 3) jinoyat sodir etilishiga yo'l qo'ygan shaxslarni javobgarlikka tortish;
- 4) ish materiallaridan profilaktika faoliyatida foydalanish;
- 5) jinoyat sodir etilgan korxonalar, muassasalar va tashkilotlarning rahbarlari va boshqa mansabdor shaxslari bilan uchrashish va suhbatlashish.

Tibbiy hushyorxonalar ham katta profilaktika ishini olib boradi. Ichki ishlar organlarining tibbiy hushyorxonalari statistika ma'lumotlarini tahlil qilib, quyidagi guruhlar va individual-shaxsiy profilaktika ishlarini amalga oshiradi.[10]

- 1) spirtli ichimliklarni iste'mol qiluvchi shaxslar bilan suhbatlar o'tkazish;
- 2) aniqlangan va maxsus hisobga olingan shaxslar (surunkali piyonistalar, ruhiy kasallar, davolash-mehnat profilaktoriysidan qaytgan shaxslar) to'g'risida sog'liqni saqlash idoralariga xabar berish. Ichki ishlar organlari yoshlar va voyaga etmaganlar o'rtasida juda muhim profilaktika ishlarini olib boradi. Voyaga etmaganlar bilan ishlash bo'linmalarining xodimlari profilaktika faoliyatining asosiy maqsadiga erishish uchun quyidagi vazifalarni bajarishi lozim:

- 1) huquqbuzar o'smirlarni, o'smirlarning g'ayrihuquqiy yo'nalishdagi guruhlarini aniqlash, voyaga etmaganlar jinoyatlarining oldini olish va ularni to'xtatish, bunda

ijtimoiy adaptasiya va reabilitasiya ishining shakl va usullarini, shuningdek fuqaroviy-huquqiy va ma'muriy ta'sir ko'rsatish chora-tadbirlarini qo'llash;

2) bolalar va o'smirlar jinoyatchiligi, huquqbuzarligi va nazorat: sizligiga imkoniyat yaratuvchi tashkilotchilar va dalolatchilami, ota-onalar yoki boshqa shaxslami aniqlash, ulaming salbiy ta'sirini jinoyat, oila, fuqarolik qonunchiligi talablariga muvofiq to'xtatish;

3) voyaga etmaganlarning jinoyatlari, huquqbuzarliklari va nazoratsizligi masalalarida ommaviy axborot vositalari orqali aholiga huquqiy yordam ko'rsatish. O'z navbatida, ko'rsatib o'tilgan vazifalarni bajarish uchun voyaga etmaganlar bilan ishlash bo'linmalarining xodimlari:

a) huquqbuzarlami aniqlash va ulaming g'ayriijtimoiy xulq-atvoriga qonun hujjatlariga muvofiq chek qo'yish maqsadida bolalar va o'smirlar ommaviy tarzda bo'lib turadigan joylarda profilaktika ishlari va operatsiyalar tashkil etadilar va o'tkazadilar;

b) jinoiy qilmish sodir etgan o'smirlami ushlaydilar va voyaga etmaganlami jamiyatdan ajratish, adaptasiya va reabilitasiya muassasalariga etkazadilar;

v) jinoyat sodir etishga moyil o'smirlar, bolalar va o'smirlar jinoyatchiligi, huquqbuzarligi va nazoratsizligiga imkoniyat yaratuvchi tashkilotchilar va dalolatchilar, ota-onalar yoki boshqa shaxslar haqida ma'lumotlami tegishli organlar va muassasalardan so'rab oladilar va ularga nisbatan tegishli chora ko'radilar;

g) ijtimoiy xavfli qilmish sodir etgan o'smirlami jinoiy javobgarlik yoshiga to'lgunga qadar maxsus yopiq o'quv muassasalariga yuboradilar;

d) voyaga etmaganlar tomonidan sodir etilgan jinoyatlarni fosh etish va tergov qilishda qatnashadilar;

e) ozodlikdan mahrum qilish joylarida jazoni o'tab qaytgan voyaga etmaganlar takroran jinoyat sodir etishining oldini olish maqsadida jinoyat-ijroiya tizimi muassasalari bilan hamkorlikda, tegishli idoralar va muassasalar orqali bunday shaxslarga ishga joylashish va jamiyatga moslashishda yordam beradilar.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jurayev, X. O. (2023). O 'SPIRINLIK YOSHIDA SHAXSDA STRESSLI VAZIYATLARDA INDIVIDUAL KOPING STRATEGIYALARNING O 'RNI VA AXAMIYATI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(4), 512-515.
2. Odilboyevich, J. X. (2025). O 'SMIRLARDA XARAKTER AKSENTUATSIYASI VA UNING BOSHQA XULQ-ATVOR SHAKILANISHGA TA'SIRINING PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI. *Лучшие интеллектуальные исследования*, 59(2), 338-347.
3. Xusanovna, U. M., & Odilboyevich, J. X. (2026). YOSHLARNI YOT G'OYALARGA BERILISHIDA XARAKTER AKSENTUATSIYASINING TA'SIRINING PSIXOLOGIK JIXATLARI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 84(3), 244-249.
4. Xabibullayevna, A. V., & Odilboyevich, J. X. (2026). O 'QUVCHI YOSHLAR ONGIDA KIBER XAVFSIZLIGI IMMUNITETINI OSHIRISHNING PSIXOLOGIK OMILLARI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 84(3), 230-235.
5. Odilboyevich, J. X. (2026). O 'SMIRLIK DAVRIDA XARAKTER AKSENTUATSIYASINI VA DEVIANT XULQ-ATVORNI KORREKSIYA QILISHDA ART-TERAPIYA USULLARIDAN FOYDALANISH. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 84(3), 250-258.

6. Sahobiddinova, M. O., & Odilboyevich, J. X. (2026). O 'SMIRLIK YOSH DAVRIDA XARAKTER AKSENTUATSIYASI VA EMOTSIONAL MUNOSABATLARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 84(3), 259-264.
7. Odilboyevich, J. X. (2026). BOSHAQARUVDA JARAYONIDA QAROR QABUL QILISHDADI XARAKTER AKSENTUATSIYASINING TUTGAN O 'RNI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 84(3), 216-222.
8. Odilboyevich, J. X. (2026). SHAXS XARAKTER AKSENTUATSIYASI VA UNING MAVQEGA VA LAVOZIMGA INTILISHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 84(3), 265-271.
9. Байкунусова, Г. Ю. (2018). ВИДЫ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЗАВИСТИ. In *Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования*. (pp. 138-141).
10. Q.R. ABDURASULOVA KRIMINOLOGIYA Toshkent «Adolat» 2007 © Q.R Abdurasulova. © Toshkent davlat yuridik instituti 2007 yil.
11. Yuldibayevna, B. G. (2020). Masofaviy ta'limdagi talaba shaxsini tarbiyalashda psixologik tavsiyalar. *Science and Education*, 1(1), 454-457.
12. Taskarayevna, N. Z., Yuldibayevna, B. G., Niyazova, N., Shehzadi, I., & Turayev, S. (2026). Pedagogical Transformations: Agentic AI as a Co-Teacher and Learning Partner. In *Multidisciplinary Perspectives on Agentic AI in Educational Systems* (pp. 63-86). IGI Global Scientific Publishing.
13. Gulmira, B. (2019). Semantic and psychological relationship of Envy and Jealousy. In *Bridge to science: research works* (pp. 174-176).